

**NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARGA TIL O'RGATISHDA
TIFLOPEDAGOGLARGA METODIK TAVSIYALAR**

Mavlonova Shahzoda Turg'unovna

Farg'ona davlat universiteti Chet tillari kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga til o'rgatish jarayonida tiflopedagoglarning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan metodik tavsiyalar yoritilgan. Tadqiqot davomida ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari, til o'rganishdagi qiyinchiliklari hamda samarali o'qitish usullari tahlil qilindi. Shuningdek, multisensor yondashuv, kommunikativ metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va Braille tizimidan foydalanishning afzalliklari ko'rsatib berildi. Maqola natijalari tiflopedagoglar uchun amaliy ahamiyatga ega bo'lib, til ta'limi sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tiflopedagogika, ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilar, til o'rgatish, metodik tavsiyalar, inklyuziv ta'lim, Braille tizimi, kommunikativ yondashuv, multisensor metod.

Kirish

Ta'lim tizimida barcha bolalarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni o'qitishda tiflopedagoglarning roli alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ona tili va xorijiy tillarni o'rgatish jarayonida o'quvchilarning individual imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish zarur.

Til o'rganish insonning muloqot qilish, axborot almashish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi uchun muhim vosita hisoblanadi. Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda esa tilni egallash jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Vizual axborotning cheklanganligi sababli ular atrof-muhit haqidagi ma'lumotlarni asosan eshitish, sezish va amaliy tajriba orqali qabul qiladilar.

Shu sababli tiflopedagoglar tomonidan qo'llaniladigan metod va texnologiyalar o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar til o'rgatish jarayonida interfaollik, amaliy faoliyat va kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga til o'rgatishda tiflopedagoglar uchun samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning til o'rganishdagi xususiyatlari

Ko'rish analizatori inson tomonidan qabul qilinadigan axborotning asosiy qismini ta'minlaydi. Shu sababli ko'rish imkoniyatlarining cheklanishi bolaning nutq rivojlanishi va til o'rganish jarayoniga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi.

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

- So'z va tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishning sekin shakllanishi;
- Ayrim predmet va hodisalar haqidagi tasavvurlarning yetarli emasligi;
- Lug'at boyligining tengdoshlariga nisbatan kamroq bo'lishi;
- Abstrakt tushunchalarni anglashdagi qiyinchiliklar;
- Eshitish va taktil sezgilarining yuqori rivojlanganligi.

Mazkur xususiyatlar tiflopedagoglardan maxsus metodik yondashuvlarni talab qiladi.

Til o'rgatishda tiflopedagoglar uchun metodik tavsiyalar

1. Multisensor yondashuvdan foydalanish

Til o'rgatishda faqat eshitish emas, balki sezish va harakat faoliyatlarini ham jalb qilish lozim.

Masalan:

- Predmetlarni ushlab ko‘rish orqali yangi so‘zlarni o‘rgatish;
- Hajmli modellar bilan ishlash;
- Taktil materiallardan foydalanish.

Bu usul yangi tushunchalarni aniqroq shakllantirishga yordam beradi.

2. Eshitish orqali o‘qitishni kuchaytirish

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda eshitish analizatori yetakchi ahamiyatga ega.

Tiflopedagog quyidagilardan foydalanishi tavsiya etiladi:

- Audio matnlar;
- Ovozli lug‘atlar;
- Audiokitoblar;
- Dialog va suhbat mashqlari.

Eshitish asosidagi mashg‘ulotlar talaffuz va tinglab tushunish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3. Braille yozuvidan samarali foydalanish

Braille tizimi ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilar uchun asosiy yozuv vositasi hisoblanadi.

Tiflopedagoglar:

- Yangi so‘zlarni Braille yozuvida berishlari;
- O‘quvchilarning mustaqil o‘qish faoliyatini tashkil etishlari;
- Braille asosidagi lug‘atlar bilan ishlashga o‘rgatishlari lozim.

Bu o‘quvchilarning savodxonligini rivojlantiradi.

4. Kommunikativ yondashuvni qo‘llash

Til muloqot vositasi sifatida o‘rgatilishi kerak.

Shuning uchun darslarda:

- Savol-javoblar;
- Rolli o‘yinlar;
- Juftlikda ishlash;
- Guruhli munozaralar

kabi faoliyat turlariga keng o‘rin berish tavsiya etiladi.

Kommunikativ mashqlar o‘quvchilarning erkin fikr bildirishiga yordam beradi.

5. Lug‘at ustida tizimli ishlash

Ko‘rishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda lug‘at boyligini rivojlantirish alohida e‘tibor talab qiladi.

Buning uchun:

- Mavzuli lug‘atlar tuzish;
  - So‘zlarni kontekstda o‘rgatish;
  - Sinonim va antonimlar ustida ishlash;
  - So‘zlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash
- maqsadga muvofiq hisoblanadi.

6. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar til o‘rganish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tiflopedagoglar quyidagi vositalardan foydalanishlari mumkin:

- Ekran o‘quvchi dasturlar;
- Ovozli mobil ilovalar;
- Elektron lug‘atlar;
- Matnni ovozga aylantiruvchi dasturlar.

Bu vositalar mustaqil ta‘lim olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

7. Individual yondashuvni ta‘minlash

Har bir o‘quvchining rivojlanish darajasi va ehtiyojlari turlicha bo‘ladi.

Shuning uchun:

- Topshiriqlarni differensiallashtirish;
- Individual mashg'ulotlar tashkil etish;
- O'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olish

zarur.

Dars jarayonida qo'llash mumkin bo'lgan amaliy metodlar

“Tingla va top” metodi

O'qituvchi predmet nomini aytadi, o'quvchi esa uni taktil materiallar orasidan topadi.

“So'zlar zanjiri” metodi

Har bir o'quvchi oldingi aytilgan so'z bilan bog'liq yangi so'zni aytadi.

“Rolli muloqot” metodi

Turli hayotiy vaziyatlar modellashtiriladi va o'quvchilar suhbat quradilar.

“Audio diktant” metodi

Matn eshittiriladi va o'quvchilar uni Braille yozuvida yozadilar.

“Tavsiflab ber” metodi

Predmetni ushlab ko'rgan o'quvchi uning xususiyatlarini so'z bilan ifodalaydi.

Tiflopedagog faoliyatida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Amaliyotda quyidagi muammolar uchrashi mumkin:

Muammo

Yechim

Maxsus materiallarning yetishmasligi	Elektron resurslardan foydalanish
Lug'at boyligining kamligi	Muntazam lug'at mashqlari
O'quvchilarning sust faolligi	O'yin texnologiyalarini qo'llash
Nutqiy muloqotdagi qiyinchiliklar	Kommunikativ mashqlar sonini oshirish
Mustaqil ishlashning sustligi	Audio va Braille resurslarini ko'paytirish

Xulosa

Ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga til o'rgatish murakkab, ammo muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayonda tiflopedagogning kasbiy mahorati, zamonaviy metodlarni qo'llashi va individual yondashuvi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Til o'rgatishda multisensor yondashuv, kommunikativ metodlar, Braille tizimi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning til kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, darslarda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini oshirib, ularning mustaqil fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tiflopedagoglar uchun ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etish, ko'rishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning til o'rganish imkoniyatlarini kengaytirish va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga ko'maklashishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxkamov K. *Tiflopedagogika asoslari*. – Toshkent: Fan, 2020.
2. Po'latova D. *Maxsus pedagogika*. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
3. Jalolov J.J. *Chet til o'qitish metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
4. Hallahan D., Kauffman J. *Exceptional Learners*. – Boston: Pearson, 2019.
5. UNESCO. *Inclusive Education Guidelines*. – Paris, 2020.
6. Richards J.C., Rodgers T.S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. – Cambridge University Press, 2014.

